

kváderkövekkel bélelték. A kút kávéja nagyméretű faragott kövekből állott, vizét a torony déli oldalánál elhelyezett vízgyűjtő adta, köcsatornán keresztül. A kétszintes felső várat pártázatos várfallal koronázták. A XV. században megerősítették, bővítették bejáratí farkasvermes kapuzatát és falszorosát.

A tornyot, a palotaszárny falait belülről köpenyezték, a felső várat két szinttel megemelték; a torony egy szinttel bővült. A fafödémek egy részét boltozatokra cserélték. Felső kisudvarát is ekkor osztották ketté.

A torony XIII. századi bejáratát a körbeépítése miatt nem tudtuk valószínűsíteni. A XV. században a kis ciszternás helyiség feletti szintről lépcsőn, konzolokon nyugvó körüljárón át lehetett bejutni, a toronyból a fafödémeket falépcsők kötötték össze.

Az alsó udvar gazdasági helyiségei a XVI. és XVII. században épültek. A XVIII. század elejére a vár igen romos volt, felrobbantását császári parancsra sem tartották szükségesnek. Ez az oka, hogy a helyreállításához szükséges főbb paramétereket megtalálhattuk. Mi is a célja a jelenleg is folyó helyreállításnak? Célirányos hasznosítás – összhangban a védett településsel; az összes építési szakaszt értelmező és megtartó bemutatást; a teljes műszaki biztonságot. Ezt a három fő célkitűzést nem választottuk el. Az elsőért a 10. évfordulóját ünneplő bizottság is sokat tett. Bizonyíték rá, hogy a falu, a vár, a környezet mind védelemmel élve. Hasznosításra a következő rövid programunk van: a helyreállított helyiségek kiállítóteremként, a torony kilátóként szolgál. Mivel nem lehet célunk a teljes helyreállítás, meg kellett találnunk azt a megoldást, amivel mind az alsó, mind a felső vár minden szintjét műszakilag biztosítjuk, ugyanakkor a lehető legjobb megközelítést adjuk a várnak. A helyreállított vármotot a látogatók az eredeti útvonalon járhatják végig, kapujai zárhatók, a farkasvermek gerendaszerkezettel fedettek, lépcsői fából, kőből, betonból rekonstruáltak lesznek. A falazatok, boltozatok kiegészítése kőből, a nyílások kökereteinek kiegészítése műköből készül. Burkolatként téglát, követ, fát, a szabadon maradó járófelületeknél magas olvadáspontú, közúzelékos aszfaltot terveztünk, ezzel a vízszigetelést, vízelvezetést is együttesen megoldva. Eddig elkészült a bejáratí falszoros, az alsó falszoros, felső falszoros falkonzerválása, a felső vár pincéinek, az alsó és felső ciszternának a rekonstrukciója, a kisudvar vasbeton födeme, a palotaszárny két szintjének megerősítése.

Dr. Komjáthyne Kremnicsán Ilona

Hollókó helye a világ műemlékvédelmében

Népi műemlékek védelméről egyelőre csak Európában beszélhetünk. Kontinensünk országainak túlnyomó többségében a népi műemlékek védelmének lehetőségét szinte kizárólagosan a szabadtéri néprajzi múzeumokra szűkítik le. Az in situ védelem legfeljebb egy-egy szép objektumra, leginkább népies templomokra terjed ki, általánosnak egyáltalán nem tekinthető. Teljes falvak, falurészeket védelméről hallgatnak a publikációk és a beszámolók.

Hogy azért Nyugat-Európa néhány országában még helyenként lehet hagyományos értelemben vett falvakról beszélni, az részben a szerencsének, részben spontán helyi kezdeményezéseknek, részben az idegenforgalmi érdekek okos, szintén helyi felismerésének köszönhető. Svaneke, a kis dán halászfalu 1975-ben Európa-díjat kapott hagyományos faluképeinek megőrzéséért, pedig a hivatalos műemlékvédelemről alig kaptak segítséget falujuk védelméhez, saját erejükből, az idegenforgalmi érdekek is megcélözva, védik a műemléki együttest. Valami hasonlót magam is tapasztaltam egy másik halászfaluban, a hollandiai Markenben. A Zuidersee egykori szigetén megbújó falu képe éppúgy a hagyományokat őrzi, mint a ma is élő népviselet. Mindez azonban a műemlékvédelem nemzeti és nemzetközi szervezetén kívül folyik. Ezek az országok az ICOMOS népi építészet védelmi tevékenységében részt sem vesznek. Szerencse, hogy ennek ellenére Svaneke, Marken és a többi hasonló falu egyelőre elkerülte a nagyobb átépítést.

Szervezett módon három országban folyik a hagyományos falvak védelme: Csehszlovákiában, Bulgáriában és Magyarországon. Északi szomszédaink több falut védetté nyilvánítottak, főleg Szlovákiában. A tényleges védelem azonban elmarad a miénktől. Leginkább számontartott együttesük Verolinec, ez a gyönyörű fátraí falu. Kilenc év alatt alig történt valami a faluban, hacsak az nem, hogy a házak állapota romlott. Čičmany, egy másik szlovák falu nagyobb munkálatok színhelye. Ennek értékét lerontja azonban a hitelesség semmibevevése. Bulgária a népi műemlékek védelmében élenjáró, kezdeményező szerepet visz. Nem véletlen, hogy itt székel az ICOMOS ez irányú szakbizottsága is. Hagyományos falvaik közül Koprivstica a leghíresebb, itt a legnagyobb az idegenforgalom; azonban a falukép már nem egységes, éppen ezért Zserovna és Bozsenci fontosabb, jobb példák. Zserovnában, a ritkás növényzettel borított hegyek között lapuló szép faluban bolgár barátaink hatalmas munkát végeztek. 1975-ben lényegében befejeződött a falu felújítása. Néhány házban közintézményeket rendeztek be, több múzeumot, vendéglőt, múzeum-szerű kisipari műhelyt; a nagyobb, gazdagabb házak a mi tájházaink szerint működnek. Ami azonban le-

rontja Zserovna értékét az az, hogy a hitelességre való törekvés a bolgároknak sem erős oldaluk, a házak között több a rekonstrukció, az eredetiség sokszor vitatható. A falu azonban falu maradt, valóságos földművelőkkel, jelentős állatállománnyal. Bozsenci más jellegű. Ez dús, zöld környezetbe, erdős hegyek közé, dőlőgerincekbe ágyazott, gyönyörű falu. Jelentős ipari város közelében fekszik, s az ipar teljesen elszívta a falu lakosságát. A bolgár műemlékvédők nagy érdeme, hogy Bozsenci nem lett Gyűrűfű; mielőtt ez bekövetkezett volna, a gazdátlan házakat olcsón megvették, viszonylag egyszerű eszközökkel helyreállították, és ingyenes, tartós használatra vezető értelmiségieknek, állami díjasoknak, íróknak, művészeknek adták át, akik aztán mind a karbantartásról, mind a későbbi komfortosításról gondoskodtak. Az eredményes módszer egyben a hátrányt is magában rejt: az elragadó falu nem falu többé, hanem kellemes, szép, exkluzív üdülőhely, alkotóhely.

Mindezekhez nem mértem hozzá Hollókőt, a műemlékileg védett magyar falvak közül azt, ahol eddig a legtöbbre jutottunk, mert az bizonyos, hogy a magyar viszonyok között a Svaneke típusú spontán védelem fel sem merülhet. Nem az én feladatom az összehasonlítás: Hollókő-e az első, a bolgár falvak vagy a nyugati halászfalvak? Egy azonban biztos: Hollókőhöz hasonló, megóvott, megújított, jelen formájában is hiteles, hagyományos falu nagyon-nagyon kevés akad.

Dr. Román András

Mit képvisel Hollókő a magyar népi építkezésben?

Még a múlt század utolsó évtizedeiben is az ország igen nagy területén a kémény nélküli házak voltak többségben, s így érthető, hogy a tűzvész gyakran pusztított, nemritkán megsemmisítve a falu épületeinek nagyobb részét. A szalmával, zsuppal és náddal fedett épületek egy kis szikrától is könnyen meggyulladtak. Márpedig a lakóházak többségét még 1910-ben is ezekkel az anyagokkal fedték, még a városokat is beleértve, csupán 23%-ot tett ki a cseréppel, palával, bádoggal borított tetejű épület. Hollókőn is sűrűn pusztítottak tüzek, s közülük az 1909-esnek a falu nagy része áldozatul esett. Így lényegében azt mondhatjuk, hogy Hollókő hagyományos épületállománya döntően 1909–10-ben készült. Ez a kor pedig a falusi építkezés átalakulásának egyik jellegzetes szakaszába esik. Hollókőn 1910-ben már nincs egyetlen faház sem; a 99 lakóépületből már csak 21-t fedtek zsuppal, s feltehetően már valamennyi kéménnyel ellátott. Múlt századi adatok, leírások viszont arról szólnak, hogy ebben a körzetben korábban a faépítkezés és a zsuptető uralkodott, s a szobában nagyméretű kemencék helyezkedtek el, melyeket ebből a helyiségből fűtöttek, s a szája fölé boruló hengeres vagy szögletes kúrtó csupán a padlásra vezette fel a füstöt és a szikrát.

Hollókő műemlékei ma nem erről a régi állapotról tanúskodnak, hisz az új házakat 1910-ben már újításokkal építették, de ezek szervesen összefonódtak a hagyományos elemekkel. Így kialakítottak egy olyan új stílust, ami a tervező építésznek mindmáig nem sikerült: az adott körülményeknek megfelelően, korszerűen építkeztek, de a táji hagyományoktól nem szakadtak el. Hollókő nem képviseli a régi palóc építkezést, de kifejezi a századforduló új stílusát. Zenei hasonlattal: nem a régi stílusú, hanem az új stílusú népdal megfelelője. Tagadhatnánk-e ennek értékeit és esztétikus voltát?

Hollókőn eltűnt a régi építőanyag, a korábbi tetőburkolat, teljesen megváltozott a tetőszerkezet. Ezzel szemben lényegében megmaradt az alaprajz, a ház egysoros jellege és a tetőforma. A régi és új harmonikus összeolvadása a homlokzat és oromzat kiképzésében figyelhető meg legjobban. Megtartották a palóc földre jellemző füstlyukas, vízvetős tetőt, annak ellenére, hogy ennek indoka, a füstös padlástér már megszűnt. Feltehetően már az oromtornác kialakulása előtt, a kőnek az építkezésbe való bevonulásakor – bizonyára a 19. század folyamán –, a lejtős terep kiegyenlítésének okából, létrejönnek az út egyik oldalán az utcafronti pincék, amelyek fölé építik a házat és később az oromtornácot is. Ahol ez utóbbi nincs meg, ott valószínű, hogy az alépitmény túlélt a tűzvészeket. Az oromtornácok építése igen szellemes módon leegyszerűsítette a tetőszerkezet készítését, ugyanakkor fokozta az épület külső képi harmóniáját és szépségét. Az a körülmény, hogy a kényszerűség következtében a falu lényegében egyidőben épült fel, megvalósította az egységességet, a harmóniát, amely azonban mégsem volt monoton, mert külső megjelenésében minden ház kis részletekben különböző volt a másiktól, csak az összebenyomás sugallta az egységes jellegét. Ez egy nagyon lényeges dolgot bizonyít: nevezetesen azt, hogy a falu összetartozás-tudata ekkor még erős volt, mindenki igyekezett beleilleszkedni a község szabta keretekbe, amelynek döntő meghatározója a hagyományok-